

ALİHAN BOKEYHAN VE “KAZAK” GAZETESİ*

Jandos KUMĞANBAYEV** - Ualihan AHATOV***
Çeviren: Gulzade KALİ****

Özet

Kazakistan, bağımsızlığına kavuştuğu tarihten itibaren kendi kültür-gelenekleri, örf-adetlerine sahip çıkmaya ve derin araştırmalara başlamıştır. Bağımsızlık sonrası yapılan araştırmalarda ulusal ya da dış kaynaklardan elde edilen bilgileri gelecek nesile aktarmak, bir borçtur ve değerli bir mirastır. Dolayısıyla bu makalede XX. yüzyılın başında Kazakistan'daki fikri ve siyasi hareketlere yön verecek olan “Alaş” hükümetinin lideri ve Kazak Türklerinin tarihi aydını Alihan Bokeyhan ve onun bize miras bıraktığı değerli çalışmalarını değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Alihan Bokeyhan, Türkistan, Kazak Gazetesi, Devrim.

ALİHAN BOKEYHAN AND THE “KAZAKH” NEWSPAPER

Abstract

Kazakhstan has started to pay more attention to its own culture and traditions and make deep research on them after receiving its Independence. It is an obligation and a valuable legacy to convey all knowledge which was found from national and foreign sources through post-independence research works and transfer it for future generations. Consequently this article will esteem works of great Kazakh-Turk Intellectual and leader of “Alash” Government Alihan Bokeyhan who mainly directed ideas and politic motions in Kazakhstan in the beginning of XX century.

Key Words

Alihan Bokeyhan, Turkestan, The “Kazakh” Newspaper, The Revolution.

* Bu çalışma, Kazakistan'da D.A.Konayev mekteplerinin 100 yılı dolayısıyla hazırlanan “Tarih ve Tarihî Aydınlıklar” başlıklı uluslararası konferansta sunulmuş ve konferansın derlemesinde yayınlanmıştır. Kazmemkızıy Yayınları, Almatı, 2012, s. 302.

** Doktora Öğrencisi, Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Tarih Fakültesi /Kazakistan.zhankum0186@mail.ru

*** Prof.Dr., Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Devlet, Hukuk Teorisi ve Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. yali-79_kz@mail.ru

**** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi. guliaart@gmail.com

GİRİŞ

Kazak Türkü aydını olan Alihan Bokeyhan, Kazakistan'ın tarihi sahnesinde önemli yerini almaktadır. A.Bokeyhan ve onun çalışmalarıyla ilgili bilimsel araştırmalar ve kaynaklar yok değil vardır, ancak çok sınırlı sayılır. XX. yüzyılın başında çıkan ve halen de devam etmekte olan "Kazak" gazetesinin arşivlerini inceleyerek, Alihan Bokeyhan hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmak mümkündür. Çünkü bu gazete Alihan Bokeyhan'ın büyük uğraşı ve katkısıyla yayına çıkmaya başlamıştır.

A. ALİHAN BOKEYHAN

Araştırmacılara göre, A. Bokeyhan'ın, 1917 Şubat devrimine kadar bine yakın makalesi, araştırma yazıları, ondan sonra Rus Ekim devrimine kadar otuz civarında, 1927 yılına kadar elliden fazla Kazak ve Rus gazete ve dergilerinde makaleleri yayınlanmıştır. Onun makalelerinde genel olarak Türkistan coğrafyası, yani bugünkü Orta Asya coğrafyasıyla ilgili konular yer almıştır. Onun ilk makaleleri 1889 yılı Ombi'da çıkan Dala general gubernatörü'nün resmi yayın organı olan *Акмолинскимъ областнымъ ведомостямъ* gazetesinin eki olan *Dala vilayeti* gazetesinde (Uşköltay Suhamberdina, 1999:28-46), 1917 yılı yine Ombi'da Şubat Devrimi ile Ekim Devrimi döneminde çıkmakta olan *Степной край*, *Степной пионер*, *Омичь*, *Иртыш*, *голосъ степи* gazetelerinde yayınlanmıştır. Bunların yanı sıra, Semey'de çıkan *Семипалатинские областные ведомости*, *Семипалатинские листокъ* (Sultan Han Akkululu, <http://www.azattyq.org>), Taşkent'te çıkan *Туркестанские ведомости* (http://ru.wikipedia.org/wiki/Туркестанские_ведомости), Orınbor'da çıkan *Наша жизнь Казақ* gazetesi (U.Suhamberdina, S.Dautov, K.Sahov, 1998), Kazak Türklerinin ilk *Айқап* dergisinde, Sank-Petersburg'un *Речь*, *Сынъ отечества* *Слово* (<http://forum-eurasica.ru/>), *Восточное оброжение*, Rusya'daki Müslümanların *Въ мире мусулманства*, *Мусульманская газета*" (<http://www.azattyq.org/>) gibi ve başka o zamanın önemli olan gazete ve dergilerinde makaleleri yayınlanmıştır.

Toplumsal, siyasi ve edebi amaçlı yayınlanan *Kazak* gazetesi, A.Bokeyhan'la ilgili çok sayıda bilgi vermektedir. Ayrıca onun bu gazetenin yayına çıkabilmesi için yaptığı emeği büyüktür. Bu gazete o dönemlerde ilkinde haftada bir defa olmak üzere, daha sonra haftada iki defa yayına çıkmaktaydı (Uşköltay Suhamberdina, 1998:93-247). Alihan Bokeyhan genellikle bu ve diğer yayınlarda çıkan makalelerinde kendi isminin yerine lakap isimler kullanmıştır. Örneğin, Kır oğlu, Kır balası, Ğali Han, Ali Han, Ğ.B., A.B., Arslan oğlu, Türk oğlu, Kalmakbay gibi (Kazak gazetesi, 1913-1918, Ekim).

A.Bokeyhan'ın yaşadığı dönemlerde gelişen fikri hareketlilik ile beraber basında ilerleme görülmüştür. İlk Kazakça süreli yayın olan *Dala Vilayetinin Gazeti* 1888'de Omsk şehrinde Rusça yayınlanan *Kirgizskaya Stepnaya* Gazeta'nın eki olarak yayın hayatına başlamıştır. Bunu daha radikal Rus karşıtı ve İslamcı-milliyetçi

fikirler güden mecmualar takip etmiştir. Muhammedcan Siralın tarafından çıkarılan *Ay-Kap* ve *Kazakstan* gibi gazeteler izledikleri aşırı muhalefet yolu sebebiyle kısa sürede kapatılmıştır.

B. KAZAK GAZETESİ

2 Ekim 1913 yılında yeni bir anlayışla yeni bir gazete yayına çıkmıştır. Ahmet Baytursinov'un baş editörlüğünü yaptığı *Kazak* gazetesi. Editör yardımcısı Mırjakıp Dulatov idi. Gazete Azamat Kusayinov, Karimov matbaasından çıkmaktaydı. İlk milli, siyasi, sosyal ve edebi "Kazak" gazetesi 1913 yılının başından 1918 yılının sonuna kadar Orınbor (Orenburg) şehrinde haftada bir defa, 1915 yılından başlayarak da haftada iki defa basılmıştır. Toplam 265 sayısı yayınlanmıştır. Gazetede 20. yüzyılın başındaki Kazak halkının siyasi-toplumsal hayatının en önemli meseleleri, iktisadi durumu, diğer halklarla münasebeti, eğitim, edebiyat ve kültür, örf-adetleri, tarihi ve şeceresini konu alan makaleler yayınlanmıştır. O dönemlerde 5 yıl boyunca gazetenin 265 sayısı yayınlanmıştır. Bu sayı bugünün gazeteleleriyle kıyaslanırsa küçük bir rakamdır, ancak o Rus devrim ve harekât dönemlerinde ezicilere karşı *özgürlük* ideolojisiyle karşı çıkarak beş yıl boyunca bu kadar gazete sayısını çıkartabilmek, bir cesaretti.

Bu gazete etrafında Kazak halkının geleceğine yön verecek aydınlar toplanmıştı. Bunlar, Alihan Bökeyhanov (1866-1937), Mağcan Cumabayev (1893-1938), Mustafa Çokay (1890-1941), Halel Dosmuhamedov (1883-1939), Muhammedcan Tınışbayev (1879-1937), Mırjakıp Dulatov (1885-1935), Jüsipbek Aimautov (1889-1931) ve diğerleri. Bu aydınlar arasında üç kişi, tıpkı on dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi, devamlı birlikte zikredilmiştir. Bunlar Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursinov ve Mırjakıp Dulatov'tur. Bu sınıflandırmanın amacı belki de bu üç kişinin Kazak milli hareketinin üç kanadının temsilcileri olmalarıdır. Alihan Bökeyhanov siyasi sahada, Ahmet Baytursinov hareketin teorik esasları ve eğitim alanında, Dulatojv ise edebiyat sahasında öne çıkmış isimlerdi.

Rusya'nın ezgisine karşı, hem de devrim sırasında *Kazak* gazetesinde çeşitli yollarla milliyetçi aydınların ideolojilerini sürdürebilmesi hiç kolay değildir. Örneğin, Alihan Bokeyhan'ın Kazak Türkleri toplumunda ileri seviyedeki reformcu oluğu kabul görülmektedir.

Onun 1913 yılında yayınlanan *Kazak tarihi* makalesinde "Rusların atlı askeri atanan bizim Kazakların ömrünün sonuna kadar Kırgız adıyla yaşayamaz (Ruslar tarafından adlandırılan isim). Kazak isek, ahrete kadar Kazak olarak yaşayacağız. Hem Kazak adını yaşatacağız, hem kültür geleneğimizi koruyacağız. Rusça eğitim alan gençler Kazak adını kullanmalıydılar. Biz bir kimselere karşı amacımız yok, biz sadece suyu karşı akıtan ataların çocuklarıyız" (*Kazak Gazetesi*, 1913) demektedir. Burada anlaşılacağı Kazakların ismini Kırgızlarla karıştırmamaları istenmekte ve Kazakları bir millet olarak varlığının korunması söz konusudur.

Diğer bir örnek, A. Bokeyhan'ın *Kazak* başlıklı makalesinde ülkenin toprak sorunları ele alınmaktadır. “1913 yılında Rus egemenliğinde Kazak Türklerinin sayısı 5 milyon 64 bindir. Cengizhan zamanından beri 9 eyalette yaşam biçimini sürdürmüştür. Bu yerler Semey, Akmola, Torgay, Oral, Hazar, Sırdarya, Jetisu, Fergana, Semerkand'tır diyerek aynı zamanda coğrafyamızın sınırları hakkında da bilgi vermeye çalışmaktadır. Kazak Türklerinin sınırı yaşadığı toprağın çoğu 10–20 sene öncesinde Kazaklarındı. Artık 10-15 yıldır Torgay ve Akmola eyaletleri mujiklerin (Rusya'dan göç edenler) yaranna geçti. 1908 yılına kadar Kazakların toprakları mujiklere 4 milyon yüzölçümü verildiyse, 1906–1912 yılları arasında bu sayı 6 milyona ulaştığını belirtmektedir (Kazak Gazetesi, *Kır Balası*, 1913, Sayı:8.). Yani, ata-babadan miras kalan verimli toprakların sömürülerek işgal edilmesi söz konusudur. Ayrıca XX. yüzyılın başındaki yaşamdan geniş bir şekilde bilgiler ışığına ulaşmak mümkündür.

“Alaş” partisi projesinin Alihan Bokeyhanov başkanlığında kurulduğuna dair değerli bilgiyi yine *Kazak* gazetesinin 21 Ekim 1917 yılındaki bir sayısında yayınlanan makaleler ışığında tanık olmaktayız (Kazak gazetesi, *Alaş Partisi Projesi*, 1917, Sayı:251).

Genel olarak, A. Bokeyhanov'un *Kazak* gazetesinde yayınlanan makalelerinin arasından en önemli ve en değerli olarak iki yüze yakınına değerlendirebiliriz. Bunlar en çok XX. yüzyılın başındaki Kazak Türklerinin siyasi, sosyal, ziraat, toprak, dış ilişkiler, bilim ve eğitim, edebiyat ve miras konuları çerçevesindeki sorunları ele almaktadır. Onun *Kazak* gazetesinde çok eleştirel makaleleri ve değerli tarihi etnografik verilere rastlamak mümkündür. (Kazak gazetesi, *Kıra Balası*, Kalkaman, Mayıs (Şakarım), 1915, Sayı: 221)

Tarihçi ve araştırmacı M. Koygeldilyev'e göre, *Kazak* gazetesi iki bakış açısından önem taşımaktadır. Birincisi, bu gazete, XX yüzyılın başlarındaki dönemde Kazak toplumunda olup biten birçok olaylara tanık olmuş, dolayısıyla o zamana ait bilgilerin değerli kaynağı sayılmaktadır. İkincisi, XX. yüzyılın başında gerçekleşen ve gelişen devrim sırasında “özgürlük” için savaşıma ideolojisinin biçimlenmesine hizmet etmiştir (Mambet Koygeldiyev, 2008:181). O dönemlerde Rusya'nın Türkistan coğrafyasında uyguladığı kültür siyasetinin asıl amacı, işgal ettikleri bölgelerde yaşayan Müslüman halklarının Rus yönetimine intibaklarını sağlamaktı. Ayrıca, M.Koygeldiyev “Alaş Hareketi” çalışmasında, feodal ezicilere karşı olan milli aydınlarımızın savaşı ile ideolojilerini diğer araştırmaların yanı sıra *Kazak* gazetesi olmaksızın detaylı anlamak imkânsız olduğunu vurgulamaktadır (Mambet Koygeldiyev, 2008:181). Dolayısıyla bu gazetenin “Alaş” hükümetinin sözcüsü ve bağımsız bir yayın yapan gazete olduğunu göstermektedir.

Yine tarihçi Koygeldiyev'in araştırmalarına göre, hükümet haftada bir kere çıkmakta olan *Kazak* gazetesine şu konular çerçevesinde yayın yapabilmelerine izin vermiştir; hükümet tarafından çıkarılan kanunlar, iç ve dış haberler, kazak halkının tarihi, kültürel yaşam ve etkinlikleri, etik, etnografi, medeniyet, sorunlar,

ekonomi, ticaret, ziraat, köy yaşamı, bilim ve eğitim, okul, medrese, dil ve edebiyat, sağlık, acil posta, resim ve duyurular (Mambet Koygeldiyev, 2008:187-188).

Kazak gazetesi sadece halkın sesi ve aydınların çözüm arayış yolu değil, bunun yanı sıra "Alaş" partisinin kurulması dönemindeki işlerine katkısı ve etkisi büyük olmuştur. Ancak, Sosyal Sovyet Hükümetinin engelleri yüzünden yayın yarıda kalmıştır. Ama yine de az sürede çok işlerin yapılmasına büyük etkisi olmuştur. Alt sınıf ve üst sınıf herkes Kazak gazetesini takip etmiştir, A.Bokeyhan, milliyetçi Kazak Türklerinin lideri olarak ideolojisini gerçekleştirmiştir. Kazak gazetesi aracılığıyla okuma yazmanın gelişmesinin yanı sıra XX. yüzyılın başına doğru bir biçimde milliyetçiliğin oluşumuna etkisi büyük olmuştur. Rus işgaline ve sömürü siyasetine karşı Kazaklar arasında gelişen tepkileri önleyebilmek için Rusya'nın Kazakistan'ı işgali müspet bir hareketmiş gibi yansıtılmaya ne kadar çalışılsa da Kazak Türkleri'nin arasında Rus işgali ve sömürüsüne karşı tepki hiçbir zaman azalmamıştır.

SONUÇ

Sonuç itibariyle, 1917 devriminden sonra Alaş Orda adlı Kazak hükümeti kurulmuştur. Kızılordu 1920'de Kazakistan'ı işgal ettikten sonra Orınbor'da muhtar bir Sovyet Cumhuriyeti kurulmuştur. Çok sayıda Rus ve Ukraynalılar Kazak topraklarına (o dönemde Kırgızistan olarak adlandırılmıştır) yerleştirilmiştir. Bu siyasete karşı çıkan Kazak Türkleri ve aydınları hunharca katledilmiştir. 1936'da yapılan yeni bir düzenleme ile Kazak Özerk bölgesi, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline getirilmiş, 1991 yılında ise, Rusya'daki Glasnost hareketlerinden sonra eski Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sonrasında yıllarca yasaklanan Alihan Bökeyhan, Mağcan Cumabayev, Mustafa Çokay, Muhammedcan Tınışbayev, Mirjakıp Dulatov, Jüsipbek Aimautov gibi ve diğer aydınlarımızın fikirleri ve eserleri yeniden okunmakta ve okutulmaktadır. Birçok aydınlarımızın Türkistan bağımsızlığı yolunda gösterdikleri cesur ideoloji ve hareketleri sayesinde bugün Türkistan coğrafyası, yani Orta Asya bağımsız olarak dünya arenasında kendi yerini almıştır.

KAYNAKLAR

- Kazak Gazetesi, "Kır Balası", Sayı:8. 1913. (Orijinal adı: «Қазақ» газеті, Қыр баласы. 1913. №8)
- Kazak gazetesi, "Alaş Partisi Projesi", Sayı:251, 1917. (Orijinal adı: Қазақ газеті, «Алаш» партиясының программасының жобасы. 1917. № 251.)
- Kazak gazetesi, 1913-1918, Ekim. Makalelerinde lakap adı kullanılmıştır. (Orijinal adı: «Қазақ» газеті. 1913 жылы ақпан – 1918 қыркүйек. Барлығы 265 саны басылған. Сонымен қоса мақалада айтылған Ә.Бөкейханов жарияланған барлық басылымдарда бүркешік есімдермен жазылған.)
- Mambet Koygeldiyev, Alaş Harekatı, I Cilt, Almatı, 2008, s.181. (Orijinal adı: Мәмбет Қойгелдиев. Алаш қозғалысы. Бірінші том. Алматы, 2008. 181 б.)
- Sultan Han Akkululu, "A.Bokeyhan'ın Çıkardığı "Omıç" Gazetesi Bulundu". (Orijinal adı: Сұлтан Хан Аққұлұлы. Ә.Бөкейхан шығарған «Омиць» газеті табылды. <http://www.azattyq.org>)
- Uşköltay Suhamberdina, Kazak Halkının Mirası, Almatı, 1999. (Orijinal adı: Үшкөлтай Сухамбердина «Қазақ халқының атамұралары». Алматы, 1999.)
- U.Suhamberdina, S.Dautov, K.Sahov, Kazak gazetesi, Almatı, 1998. (Orijinal adı: Құрастырушылар: Ү.Сухамбердина, С.Дәуітов, Қ.Сахов, «Қазақ» газеті, Алматы 1998.)
- <http://www.azattyq.org>
- <http://forum-eurasia.ru/>
- http://ru.wikipedia.org/wiki/Туркестанские_ведомости.